

Gewone grootoorvleermuis. Foto: Johann Prescher

Informatie en vragen & antwoorden

Natuurvriendelijk isoleren

Versie oktober 2023

Wet natuurbescherming en verduurzaming

Wat is de Wet natuurbescherming?

In de Wet natuurbescherming staan regels voor de bescherming van dieren en planten in Nederland. Onder andere soorten die vaak in woningen voorkomen, zoals vleermuizen, huismus en gierzwaluw, zijn beschermd onder deze wet. De dieren mogen niet worden gedood en de nest- en verblijfplaatsen van deze soorten mogen niet worden beschadigd.

Waarom moet er bij verduurzaming rekening worden gehouden met de Wet natuurbescherming?

Voor 2030 is de doelstelling van het Klimaatakkoord om 1,5 miljoen bestaande woningen te verduurzamen. Ook woningen in particulier bezit moeten worden verduurzaamd. Deze opgave vormt een knelpunt met de Wet natuurbescherming. Spouwmuren en daken van de te isoleren woningen zijn namelijk zeer geschikt als verblijfplaats voor vleermuis- en vogelsoorten. Het verstoren en doden van deze zogenoemde “gebouwbewonende” soorten en het vernielen van hun verblijfplaatsen is op basis van de Wet natuurbescherming verboden.

Hoe ziet het procedure van de Wet natuurbescherming er normaal uit?

In het kader van de Wet natuurbescherming moet een initiatiefnemer van een bepaalde activiteit nagaan of er mogelijk beschermde soorten aanwezig zijn die door de voorgenomen activiteit schade kunnen ondervinden. Dit betekent dat er allereerst een ecologische quickscan uitgevoerd moet worden. Dat is om te onderzoeken of er mogelijk beschermde soorten aanwezig zijn. Als de aanwezigheid van beschermde soorten niet uitgesloten kan worden volgt meer onderzoek. Als een beschermde soort aanwezig is, moet een ontheffing bij de provincie aangevraagd worden. Na verlening van de ontheffing kunnen de werkzaamheden onder ecologische begeleiding worden uitgevoerd.

Overzicht reguliere procedure Wet natuurbescherming met alle stappen en bijkomende kosten

<i>Stap</i>	<i>Wat</i>	<i>Tijdsduur</i>	<i>Kosten</i>
Ecologische quickscan	Ecoloog brengt in kaart welke beschermde soorten mogelijk aanwezig zijn. Vleermuizen, huismus en gierzwaluw kunnen meestal niet uitgesloten worden bij woningen	2 weken	€1.000
Nader ecologisch onderzoek	Gedurende april-september legt een ecooloog diverse veldbezoeken af om de aanwezigheid van vleermuizen, huismus en gierzwaluw te onderzoeken	6 maanden tot 1 jaar	€3.000
Ontheffing	Opstellen activiteitenplan Leges	13 weken	€2000 €1.891
Maatregelen en gewenningsperiode	Bijvoorbeeld aanbrengen van vleermuis- en vogelkasten	Enkele maanden	€500 – €2.000
Ecologische begeleiding	Ecoloog geeft aan op welke manier werkzaamheden uitgevoerd moeten worden	Enkele dagen	€500 – €2.000

Voor kleinschalige activiteiten, zoals spouwmuurisolatie, is deze onderzoekslast met bijkomende kosten en vertragende werking dusdanig hoog dat deze vaak niet meer in verhouding staat tot de omvang en kosten van de voorgenomen ingreep (bijvoorbeeld isoleren). Om die reden is gezocht naar een praktische, laagdrempelige werkwijze waarbij de verduurzaming hand in hand gaat met beschermde soorten.

Pre-SMP en SMP

Om kleinschalige activiteiten zoals particuliere spouwmuurisolatie mogelijk te maken, streeft de provincie Fryslân ernaar om soortenmanagementplannen (SMP's) op te stellen.

Wat is een SMP?

Voor het isoleren van woningen met vogels en vleermuizen is een ontheffing van de Wet natuurbescherming nodig. Een gebiedsontheffing op basis van een soortenmanagementplan (SMP) biedt daarvoor de oplossing. In een SMP wordt op basis van ecologisch onderzoek voor een groter gebied bekeken waar welke soorten voorkomen, hoe groot populaties zijn en waar nest- en verblijfplaatsen zich bevinden. Op basis daarvan wordt een plan opgesteld om het verdwijnen van nest- en verblijfplaatsen en het verstoren van dieren te compenseren en het leefgebied te verbeteren.

Met het SMP kan een organisatie ontheffing bij de provincie aanvragen voor maximaal 10 jaar. Met de ontheffing is het mogelijk verduurzamingswerkzaamheden uit te voeren. Er is dan niet telkens een los onderzoek nodig en er is ook geen losse ontheffing nodig per woning/gebouw. De organisatie die de ontheffing heeft gekregen, kan de ontheffing doorschrijven naar particulieren of woningcorporaties, waardoor zij in veruit de meeste gevallen vrij zijn van een onderzoeks- en ontheffingsplicht per locatie.

Een SMP heeft een ontwikkeltijd van 1 tot 2 jaar en is dus niet op korte termijn inzetbaar. Om gebouwbewonende soorten als vleermuizen te beschermen én de ambities voor de verduurzaming van woningen van particulieren mogelijk te maken, is gezocht naar een praktisch uitvoerbare werkwijze voor de korte termijn, die tegelijkertijd de lange termijn oplossing van een SMP stimuleert.

Pre-SMP

De uitkomst van die zoektocht is een methodiek met pre-soortenmanagementplannen (pre-SMP), ontwikkeld door de provincie Utrecht. Op basis van een pre-SMP kan de provincie een tijdelijke ontheffing verlenen aan een gemeente, waarmee de isolatie van particuliere woningen in die gemeente per direct legaal wordt. Een voorwaarde is dat volgens de SMP-methode gewerkt wordt en de gemeente een SMP-onderzoek opgestart.

Wat is de route van het pre-SMP en SMP?

De route om tot een pre-SMP en SMP te komen zijn opgenomen in een stappenplan. Dit stappenplan is te vinden op: www.fryslan.frl/natuurvriendelijkisoleren
Concreet gaat het om de volgende stappen:

Ontheffing voor pre-SMP, circa 2-4 maanden - Fase 1

- Aanmelden bij de provincie via wnb@fryslan.frl
 - Bepalen ontheffingsgebied pre-SMP; met provincie
 - Aanhaken collega's gemeente; duurzaamheid/energietransitie, woningbouw, natuur, juridische zaken, bestuursondersteuning, communicatie
 - Voorbereiden bestuurlijk besluit of akkoord wethouder; delen met provincie
 - Aanbesteding SMP-onderzoek ecologische adviesbureaus; provincie kijkt desgewenst mee naar uitvraag en offertes
 - Maken compensatieplan; met provincie locaties en aantal te compenseren verblijfplaatsen bepalen, verdeeld over pre-SMP en SMP-periode
 - Aanvragen ontheffing pre-SMP bij provincie; op basis van format
- *Provincie verleend ontheffing pre-SMP (max 2 jaar geldig)*
- Communiceren naar inwoners over natuurvriendelijk isoleren; provincie ondersteunt met communicatietoolkit
 - Realiseren grote kraamverblijfplaatsen; o.b.v. compensatieplan pre-SMP door (natuur)aannemer
 - Inwoners kunnen starten met natuurvriendelijk isoleren

Compensatie pre-SMP en onderzoek SMP, 1 tot 2 jaar - Fase 2

- Aanvragen financiële middelen SMP; vraag mogelijkheden na bij provincie
- Uitvoeren SMP-onderzoek; tussentijds bespreken met provincie
- Indien nodig bijstellen compensatieplan en treffen aanvullende maatregelen
- Opstellen SMP; tussentijds bespreken met provincie
- Aanvragen ontheffing SMP bij provincie; beoordeling door provincie. Let op: maximaal 18 maanden na ontheffing pre-SMP.

→ *provincie verleend SMP ontheffing (max 10 jaar geldig)*

Wie gaat het pre-SMP uitvoeren?

Een pre-SMP-ontheffing kan alleen door Friese gemeenten worden aangevraagd. De gemeente informeert particulieren over de ontheffingsvoorwaarden en wijst op de regels rondom natuurvriendelijk isoleren. Het isolatiebedrijf meldt de particuliere woning aan in een meldingssysteem.

Welke werkzaamheden kunnen onder het pre-SMP uitgevoerd worden?

De pre-SMP-methodiek richt zich alleen op isolatiemaatregelen en plaatsing van zonnepanelen. Het betreft de volgende werkzaamheden:

- Spouwmuurisolatie;
- Binnendakisolatie;

- Buitendakisolatie;
- Isoleren van borstweringen;
- Het aanbrengen van isolatiewanden aan de binnen- en buitenzijde van de muur;
- Het plaatsen van zonnepanelen.

Aan welke voorwaarden moet een pre-SMP voldoen?

Voorwaarde 1: Natuurvriendelijk isoleren en meldingsplicht

Werkzaamheden worden volgens de handreiking “Natuurvriendelijk isoleren” uitgevoerd, zie www.fryslan.frl/natuurvriendelijkisoleren. Dat betekent dat er per woning voorzieningen moeten komen en dat dieren niet gedood mogen worden.

Voorwaarde 2: Gemeentelijke compensatie

De gemeente plaatst ter compensatie enkele grote vleermuis-kraamvoorzieningen voor de start van de isolatiewerkzaamheden.

Voorwaarde 3: SMP-verplichting

De gemeente geeft opdracht voor gemeente breed ecologisch onderzoek. Binnen 2 jaar moet de pre-SMP zijn omgezet in een SMP.

Daarnaast zijn een aantal beperkingen van toepassing:

- De pre-SMP geldt alleen voor grondgebonden particuliere woningen
- De pre-SMP-ontheffing geldt maximaal 2 jaar
- Per CBS-buurt mag maximaal 30% van de te isoleren grondgebonden particuliere woningen worden geïsoleerd

Aan welke voorwaarden moet een SMP voldoen?

De richtlijnen voor het soortenmanagementplan zijn opgenomen in de ‘Handreiking soortenmanagementplan’, zie www.fryslan.frl/natuurvriendelijkisoleren.

Hoeveel tijd kost het pre-SMP en SMP

De voorbereiding voor een pre-SMP kost circa 2-4 maanden en voor een SMP 1 á 2 jaar.

Kan alleen een gemeente een SMP laten opstellen?

Niet per definitie. Een soortenmanagementplan is een instrument voor een gebiedsgerichte aanpak en ziet daarmee op een aaneengesloten gebied. In stad en dorp gaat het daarbij om het ecologische netwerk van verblijfplaatsen van beschermde soorten. Voor een isolatieopgave bij (particuliere) woningeigenaren is het dan logisch om te kiezen voor de bestuurlijke grenzen van een gemeente of een samenwerking van gemeentes. Samenwerking kan daarbij gezocht worden met bijvoorbeeld de woningcorporaties.

Op welke termijn kan een aanvraag voor een gebiedsgerichte ontheffing worden ingediend?

Een gebiedsgerichte ontheffing op basis van een SMP kan nu al worden aangevraagd. Ook een pre-SMP-ontheffing kan worden aangevraagd. De beleidsregels voor de pre-SMP-methodiek zijn op 17 oktober 2023 door Gedeputeerde Staten van provincie Fryslân vastgesteld. Interesse in een gebiedsontheffing? Neem contact op met Team Groene Regelgeving via wnb@fryslan.frl of (058) 292 8995.

Is het pre-SMP nog wel mogelijk na de uitspraak van de Raad van State?

Volgens de [uitspraak van de Raad van State](#) moet een eigenaar van een bestaande woning die de spouwmuur wil isoleren eerst voldoende ecologisch onderzoek laten doen om vast te stellen of er vleermuizen in de muren kunnen zitten. Endoscopisch (met een camera)

onderzoek is volgens de uitspraak onvoldoende om te voldoen aan de (zorgplicht) Wet natuurbescherming, omdat je daarmee niet met voldoende zekerheid de aan- of afwezigheid van vleermuizen kan vaststellen. De uitspraak geeft niet een oordeel over de pre-SMP-methodiek die door de provincie Utrecht is ontwikkeld. Wel wordt in het addendum van de uitspraak de pre-SMP en SMP benoemd als mogelijke oplossing waar naar gekeken kan worden. Vanuit provincie Fryslân zijn wij van mening dat de pre-SMP-methodiek voldoet aan de (zorgplicht) Wet natuurbescherming.

Ecologisch onderzoek

Waarom is ecologisch onderzoek zo duur?

De kosten van het onderzoek zitten met name in het aantal uren van deskundigen. Die moeten op locatie volgens vaste richtlijnen en protocollen bepalen of, en zo ja welke en hoeveel beschermde soorten aanwezig zijn in, op of rond de bebouwing. Deze kosten worden mede bepaald door de omvang en toegankelijkheid van het projectgebied en de soort waarnaar onderzoek wordt gedaan. Onderzoek naar vleermuizen vergt bijvoorbeeld meer tijd dan onderzoek naar huismussen of gierzwaluwen.

Voor het isoleren van een spouwmuur is geen omgevingsvergunning nodig. Hoe realistisch is het dat mensen dan een ecologische quickscan laten uitvoeren?

Voor het isoleren van een spouwmuur is net als bij het slopen van een gebouw geen omgevingsvergunning voor de activiteit bouwen nodig. Dat neemt niet weg dat er andere regels zijn waaraan een initiatiefnemer of aannemer zich moet houden. Op grond van de Wet natuurbescherming heeft iedereen zich te houden aan de zorgplicht. Dat betekent dat iedereen die bijvoorbeeld werkzaamheden aan een gebouw uitvoert hierbij voldoende zorg in acht dient te nemen om aanwezige diersoorten niet te doden, verstoren of bijvoorbeeld nesten te verwijderen. Wanneer iemand weet (of als van iemand het zou kunnen weten) dat een werkzaamheid nadelige gevolgen heeft voor diersoorten, moet deze zich altijd houden aan de zorgplicht.

Zeker van een bedrijf dat na-isolatiwerkzaamheden uitvoert of een gemeente die een inkoopactie organiseert mag verwacht worden dat zij dit weten. Deze persoon of organisatie moet dan laten onderzoeken of er mogelijk beschermde soorten voorkomen.

Hoe wordt gekeken naar het tekort aan ecologen?

Het is mogelijk dat een adviesbureau geen werk meer kan aannemen. Wij adviseren daarom om al in een vroeg stadium bij adviesbureaus na te vragen of zij ruimte hebben voor het uitvoeren van een ecologisch onderzoek. Door het ministerie van LNV wordt op dit moment samen met andere betrokken partijen een actieplan uitgewerkt om oplossingen te vinden voor het ecologentekort.

Kosten SMP

Wat zijn de kosten van een (pre-)SMP

De kosten voor een (pre-)SMP zijn op te delen in een aantal thema's:

1. Pre-SMP

Eén van de voorwaarden voor het verkrijgen van een pre-SMP-ontheffing is een gemeentelijk compensatieplan waarbij een aantal grote vleermuis-kraamvoorzieningen worden gemaakt.

De kosten voor het realiseren van de kraamvoorzieningen door een (natuur)aannemer zijn ongeveer 15.000 tot 25.000 euro.

2. SMP

De kosten voor het SMP (gemeente breed ecologisch onderzoek, opstellen plan, aanvragen ontheffing) zitten gemiddeld tussen de 200.000 – 250.000 euro. Dit is uiteraard afhankelijk van de omvang van woonkernen. Bij een hele grote gemeente kunnen de kosten voor het SMP oplopen tot 400.000 euro en in een kleinere gemeente ben je misschien voor 175.000 euro klaar.

Afhankelijk van hoe de implementatie van een SMP binnen een gemeente is geregeld (zie hieronder) komen de kosten van een SMP uit op een bedrag tussen de 4 euro tot 20 euro per woning.

3. Monitoring

Tijdens de 10 jaar dat de ontheffing van een SMP geldig is, moet er gemonitord worden. De kosten hiervoor bedragen zo'n 10.000 euro per jaar.

4. Implementatie (pre-)SMP

Om het (pre-)SMP goed te implementeren binnen de gemeente is het noodzakelijk dat er interne capaciteit beschikbaar is. 0,5 fte kan voldoende zijn, maar aangeraden wordt in te zetten op langdurige inzet van een gemeentelijke ecologisch adviseur met 1 fte (zo'n 50.000 euro per jaar). Deze ecooloog is dan breder inzetbaar voor alle ecologische vragen rondom omgevingsvergunningen, biodiversiteitsverbeteringsprojecten, aanspreekpunt vrijwilligers en ecologisch beheer.

Financiële tegemoetkoming kosten

De Regeling specifieke uitkering versnelling natuurinclusief isoleren is gericht op de financiering van soortenmanagementplannen van gemeenten. In totaal wordt landelijk 40 miljoen euro beschikbaar gesteld. De regeling is tot 7 september in consultatie geweest. [Overheid.nl | Consultatie Regeling Specifieke Uitkering versnelling natuurinclusief isoleren \(internetconsultatie.nl\)](https://overheid.nl/consultatie/regeling-specifieke-uitkering-versnelling-natuurinclusief-isoleren-internetconsultatie.nl)

Naar alle waarschijnlijkheid wordt de regeling in het najaar 2023 vastgesteld, waarna aan provincies het geld beschikbaar wordt gesteld. Provincies kunnen vervolgens het geld aan gemeenten beschikbaar stellen. De provincie Fryslân werkt op dit moment uit in welke vorm het geld aan gemeenten beschikbaar kan worden gesteld. De kosten voor het SMP worden pas gemaakt wanneer het gemeente breed ecologisch onderzoek en het plan wordt opgesteld door een ecologisch adviesbureau. Aangeraden wordt om zo snel mogelijk de aanbestedingsprocedure voor het SMP op te starten.

Kunnen CDOKE middelen ingezet worden voor een SMP?

10% van de CDOKE middelen mogen ingezet worden op interne gemeentelijke formatie ten behoeve van het ontwikkelen/implementeren van SMP's.

Zijn de kosten van een SMP anders wanneer ook renovatie en andere opgaven worden meegenomen?

De kosten voor het opstellen van een SMP zijn afhankelijk van een aantal factoren, zoals de omvang van het plangebied. Daarnaast is ook het type werkzaamheden dat wordt uitgevoerd bepalend. Werkzaamheden aan woningen (renovatie, regulier onderhoud, na-isolatie, sloop-nieuwbouw, etc.) hebben vaak invloed op dezelfde beschermde soorten: vleermuissoorten, huismus, gierzwaluw. Het is dus mogelijk om deze type werkzaamheden mee te nemen in een SMP. Betrek je bijvoorbeeld nieuwbouw van woningen of bedrijven bij het SMP, dan is er vaak sprake van de omvorming van een (buiten)gebied. Bijvoorbeeld van agrarisch

landschap of natuur naar woningen of bedrijven. In dat geval zijn er mogelijk ook andere beschermde soorten aanwezig die vooral in het buitengebied voorkomen, zoals de rugstreeppad, marterachtigen, reptielen of andere vogelsoorten. Dat vraagt veelal extra onderzoek. Bij het opstellen van het SMP is het dus van belang om een goede keuze te maken voor welke werkzaamheden het SMP wordt opgesteld.

Andere oplossingen?

Kan je voor bepaalde bouwjaren er niet gewoon van uitgaan dat er bepaalde soorten kunnen zitten en zonder het ecologisch onderzoek, en meteen de juiste maatregelen treffen voor de soorten?

Bij bepaalde bouwjaren is in combinatie met de locatie en het type gebouw de kans dat er beschermde soorten zijn inderdaad groter. Daarnaast is het ook zonder onderzoek mogelijk om verblijfplaatsen als vleermuiskasten op te hangen. Het is alleen niet toegestaan om vervolgens de bestaande verblijfplaatsen in de spouw of onder het dak te vernietigen. Daar is namelijk toestemming (onthefing Wet natuurbescherming) voor nodig. Om deze ontheffing te krijgen, is onderzoek naar de aanwezigheid van beschermde soorten noodzakelijk. Dit komt omdat er op voorhand een inschatting moet worden gemaakt over welke effecten op welke soorten worden verwacht. En ook hoeveel van welke maatregelen voor welke beschermde soorten nodig zijn. Vooral voor vleermuizen komt het erg nauw welke soort vleermuis en welk type functie (zomer-, kraam-, paar-, of winterverblijf) aanwezig is om te bepalen welke maatregelen toepasbaar zijn.

Is het isoleren in bepaalde maanden een oplossing i.v.m. de bescherming van de soorten, of geldt dit het hele jaar rond?

Soorten waarmee je in aanraking komt bij isoleren zijn het hele jaar door beschermd. Er zijn dus geen perioden waarin je kan isoleren zonder dat dit invloed heeft op bijvoorbeeld vleermuizen of vogels. In bepaalde maanden van het jaar zijn soorten daarbij extra kwetsbaar. Voor vogels is dit de broedperiode. Voor vleermuizen is dit in de periode dat zij jongen hebben of in winterrust zijn. Met het SMP wordt gewerkt met een werkprotocol dat rekening houdt met deze kwetsbare periodes. Hierdoor worden de te isoleren panden op tijd en in de juiste ongeschikt gemaakt voor soorten en kan de na-isolatie doorgaan.

Is er niet een mogelijkheid om van binnenuit te isoleren op de wanden, zonder dieren te verstoren?

Isoleren van de binnenzijde van de binnenmuur of het dak is een mogelijkheid om na-isolatie uit te voeren zonder dieren daarbij te verstoren. De VNG adviseert gemeenten, om in de periode totdat gemeenten een SMP hebben, in te zetten op ontzorging van gebouwdelen die geen risico's leveren voor beschermde diersoorten. Het gaat dan om vloerisolatie, dakisolatie (binnenzijde) en vernieuwen van oud glas (mits de kozijnen niet vervangen worden). Spouwmuurisolatie en dakisolatie van buitenaf valt daar niet onder. [stcrt-2023-3877.pdf](#) ([officielebekendmakingen.nl](#)).

Rollen en verantwoordelijkheden

Wat zijn de gevolgen als een particulier of isolatiebedrijf zich niet aan de Wnb houdt?

De FUMO voert namens de provincie Fryslân het toezicht op het gebied van de Wet natuurbescherming uit. Als een inwoner of een isolatiebedrijf/aannemer zonder een ontheffing werkt of de gemeente een machtiging van de gebiedsgerichte ontheffing heeft

verstrekt en zij zich niet aan de regels houden, is de inwoner of het isolatiebedrijf in overtreding. Hierop kan worden gehandhaafd, bijvoorbeeld door oplegging van een last onder dwangsom of door middel van bestuursdwang om de met de wet strijdige situatie beëindigen. Dit kan betekenen dat de werkzaamheden ten behoeve van een project geheel of gedeeltelijk worden stilgelegd totdat weer wordt voldaan aan de Wet natuurbescherming. Ook kunnen strafrechtelijke sancties worden opgelegd.

Hoe zit het met de verantwoordelijkheid? De gebiedsgerichte ontheffing komt op naam van de gemeente. Is de gemeente daarmee verantwoordelijk voor de particuliere uitvoering van isolatie?

De gemeente is (proces-)verantwoordelijk voor de juiste 'doormachtiging' aan de uitvoerende partijen. Samen met de FUMO ziet zij toe op de juiste uitvoering van de werkzaamheden. De uitvoerende partijen zijn als 'ontheffinggebruiker' uiteindelijk zelf verantwoordelijk voor de juiste uitvoering en naleving van de regels en daarmee ook aansprakelijk bij het niet naleven daarvan.

Hoe vertel ik bewoners die de kachel uit hebben staan, met een kleedje op de bank zitten, schimmel op de muren hebben dat we nog twee jaar bezig zijn met een vleermuisplan?

De gemeente kan aan haar inwoners duidelijk maken dat er een isolatieaanpak voor woningen wordt opgesteld en dat daarbij ook zoveel mogelijk rekening gehouden wordt met de biodiversiteit. Mogelijk kunnen deze huishoudens alvast in een eerste stap geholpen worden met kleine energiebesparende maatregelen. Bijvoorbeeld door de inzet van fixers uit de energiearmoede gelden. Mogelijk is een maatregel als bodem- of vloerisolatie dan wel HR++ of triple-glas wel op korte termijn haalbaar.

Om te zorgen dat gemeenten niet twee jaar hoeven te wachten biedt de provincie Fryslân de mogelijkheid aan om gebruik te maken van de door provincie Utrecht ontwikkelde pre-SMP-methodiek voor 'Natuurvriendelijk isoleren'.

Hoe vind ik een bedrijf dat natuurvriendelijk kan isoleren?

Op www.natuurvriendelijkisoleren.nl vindt je een overzicht van alle bedrijven die volgens de methode van 'Natuurvriendelijk isoleren' kunnen werken.

Vragen?

Heb je vragen over natuurvriendelijk isoleren, of wil je een ontheffing (pre-)SMP aanvragen? Neem contact op met Team Groene Regelgeving via wnb@fryslan.frl of (058) 292 8995.